

<https://doi.org/10.53656/his2025-4-2-str>*View over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ИЗЧЕЗНАЛИ СОФИЙСКИ СГРАДИ И ПАМЕТТА ЗА СТОЛИЧНИЯ БЛАГОДЕТЕЛ ИВАН ДЕНКОГЛУ

Проф. д.н. Юра Константинова

*Институт за балканистика с Център по тракология,
Българска академия на науките*

Abstract. The text presents little-known or entirely unknown data on the history of Sofia buildings financed through the donations of Bulgarian merchant Ivan Denkoglu and those that are named after him. It traces their fate from the mid-19th century to the present day, analyzing it through the lens of the turbulent history of the Bulgarian state. In addition to exploring the history of the Ivan Denkoglu School and the churches ‘St. Virgin Mary Prechista’ and ‘St. Spas’, which received direct support from the benefactor, the article also examines the fate of buildings bearing his name – such as a Charitable society, a cultural center (chitalishte), and a bookstore named Ivan Denkoglu. Within the context of these Sofia buildings, related topics are also discussed, including the final resting place of Ivan Denkoglu’s parents, the fate of his library, and the activities of the Sofia Charitable Society ‘Iv. N. Denkoglu’, among others. The study aims to connect the history of these buildings with the broader history of Sofia and the memory of the benefactor.

Keywords: Sofia; memory; education; charity; Ivan Denkoglu; cultural and historical heritage

В предговора към книгата „Писма от Обединеното кралство (2002 – 2005)“ Анна Койчева споделя, че колкото повече стои на Острова, толкова повече българските ѝ корени я теглят към родината, защото „няма значение къде живееш, кога и колко. Имат значение други неща: да посадиш дърво, да отгледаш дете, да построиш къща“ (Койчева 2003 – 2006). Не може да сме сигурни, че точно така е разсъждавал известният софийски благодетел Иван Денкоглу (1781 – 1861), който живее в Руската империя, защото силата му не е в писането, а в търговията. Завещанието му обаче не оставя никакво съмнение, че за него е много важно да остави следа, поради което поделя имуществото си почти поравно между роднините си и град София, който определя като своя родина. С последната си воля И. Денкоглу оставя 16 200 рубли, за да се погрижат за тялото и душата му, както и за осемте му внуци, наследници на двете му покойни дъщери, а над 17 700 рубли дарява за различни благотворителни

каузи в София (Dimitrov 1914, pp. 155 – 158). Към тези данни трябва да прибавим и множеството дарения, направени от него в предходния период, за издаването на книги, свързани с българската история, за образованието на български деца в Москва, Одеса и София, както и за други благотворителни каузи (Todorakova 2011a, pp. 352 – 354; Konstantinova 2023, pp. 7 – 28). Софиянци запазват паметта за своя благодетел – поставят му паметна плоча и бюст-паметник, наричат на негово име училище, читалище и улица в града си.

Какво обаче се случва със сградите, за които И. Денкоглу дарява средства, и с тези, които носят неговото име? Макар през последните години да излязоха редица интересни публикации, разказващи историите на софийски сгради през съдбите на техните обитатели и превратностите на историята, сградите, свързани с името на Денкоглу, не са попаднали до момента във фокуса на изследователите. Тяхната история остава неизвестна на жителите и гостите на българската столица, вероятно защото днес те не съществуват. Цел на настоящия текст е да проследи материалните следи, оставени от И. Денкоглу в София, чрез сградите, финансирани от него или носещи неговото име. Историята на тези сгради се преплита тясно с историята на българската столица и е част от процесите, които в края на XIX и първата половина на XX в. бележат развитието на Югоизточна Европа. Тяхната съдба е важна, защото разкрива целите и ценностите на няколко поколения софиянци, както и способността на българската столица да надживява превратностите на историята. Не на последно място, историята на тези сгради трябва да бъде разказана, за да се свърже с колективната памет (Nora 1997, pp. 233 – 237) за Иван Денкоглу – първия и най-голям дарител на София от епохата на Възраждането.

Две църкви и паметта за рода на Денкоглу

Биографичните данни за Иван Николаевич Денкоглу, известен и като Иван Ненов Денков, са оскъдни. Знае се, че е роден през 1781 г. в софийското село Балша, а след Руско-турската война от 1806 – 1812 г. се установява в град Нежин, намиращ се тогава в границите на Руската империя. Вероятно в края на 30-те години на XIX в. се мести в Москва, където развива успешна търговска дейност с кожи и натрупва значително състояние. През 1857 г. пътува из Европа и за пръв път след изселването си посещава София. Умира на 13 май 1861 г. в Москва, но гробът му в Пятницкото гробище не е запазен.

Част от биографичните сведения за И. Денкоглу се съдържат в надгробните плочи на родителите му, надписани през 1858 г. от Сава Филаретов, негов стипендиант и близък сътрудник, и преписани през 1907 г. от друг негов стипендиант – Трайко Димитров. От тях научаваме, че майката на дарителя се казва Мария, а баща му е софийският шивач Нено от с. Балша. В надписите ясно личи разбирането на търговеца за преходността на човешкия живот, както и убеждението, че единственият начин да „добиеш вечна слава и блажен-

ство“, е да „покажеш любов към братя, към свой народ и отечество“ (Dimitrov 1907, pp. 11 – 29).

Известно е, че при посещението си в София през 1857 г. Иван Денкоглу намира гробовете на родителите си, препогребва ги в църквата „Въведение на св. Богородица“ („Св. Богородица Пречиста/Пречеста“), дарява облекло на свещениците в същата църква и очевидно заръчва на С. Филаретов да надпише гробовете им. Със завещанието си, написано в Москва на 15 ноември 1860 г., търговецът се разпорежда да се изпратят „на старейшините на град София 1000 ср.р. на името на църквата „Пречиста Богородица“ за нейната поправка и украсяване в памет на погребаните там мои родители Николай, Мария и Домна“ (Dimitrov 1914, pp. 155 – 158). За Домна нямаме никакви сведения и можем само да предполагаме, че е рано починала сестра на И. Денкоглу. Единственият друг негов роднина в България е Георги, син на Катина Накова, който въпреки грижите и надеждите на Сава Филаретов, се оказва „неблагонадежден“ и изчезва (Dimitrov 1907, p. 19).

Църквата „Св. Богородица Пречиста“, в която И. Денкоглу решава да погребане родителите си, е една от осемте църкви, които съществуват в София по време на посещението му (Kirilova 2021, pp. 151 – 190). В сградата, построена вероятно през XVI в., са открити дарителски надписи, а в нея и в двора ѝ са извършвани множество погребения. През XIX в. църквата се намира на ъгъла на ул. „Мария Луиза“ и ул. „Трапезица“ (близо до днешната статуя на св. София, срещу бившата сграда на ЦУМ) и представлява малка, вкопана в земята сграда, в която се влиза по 11 стъпала. Църквата пострада от земетресението през 1858 г. (Vasiliev 1939, p. 16), но е окончателно разрушена през май 1889 г. във връзка с модернизационните усилия на кмета Димитър Петков, и по-конкретно с плана за прокарване на ул. „Витоша“.

На 18 май 1889 г. софийското кметство издава покана до гражданите да почетат с присъствието си тържественото пренасяне на костите на родителите на софийския благодетел И. Денкоглу от църквата „Св. Богородица Пречиста“ в църквата „Св. Спас“. На следващия ден костите са вдигнати и поставени на катафалка, пред която са подредени ученици от софийските училища и духовници, а след нея вървят кметът, помощниците му, членове на градския съвет, председателят на Касационния съд и много видни граждани. Кортжът минава по улиците „Търговска“, „Александровска“ и „Алабинска“, преди костите да бъдат препогребани в двора на църквата „Св. Спас“¹. Двете църкви се намират на едва стотина метра една от друга и направената обиколка вероятно цели да подчертае тържествеността на събитието.

Препогребването на костите на родителите на И. Денкоглу е очевидно добре обмислено и тържествено извършено, но кметството не съобразява, че с разрушаването на църквата „Св. Богородица Пречиста“ ще засегне религиозните чувства на жителите от квартала. Те се възмущават, че църквата им ще

бъде съборена, без да се отслужи молебен и без да се изнесат с подобаващата тържественост светите ѝ принадлежности. Поради това жени от квартала окупират църквата и се опитват да попречат на нейното събаряне. За да ги изгонят, столичните власти викат пожарната команда, която ги залива с вода, но жените прерязват маркуча и отговарят със залп от камъни. Това принуждава жандармерията да ги атакува с голи шашки, а дошлото войсково поделение разпръсва множеството, събрано по съседните сгради и улици. Сблъсъкът завършва с десет ранени жени и двама ранени жандарми. Няколко души са арестувани по подозрение в подбuditелство, като подтекстът е, че опозиционно настроени радослависти стоят зад бунта².

Въпреки оказаната съпротива църквата „Св. Богородица Пречиста“ е разрушена и от нея остава само олтарът. Вероятно именно той е намерен през 2010 г. при разкопките за изграждане на метростанция „Сердика“ и днес е изложен под стъклените куполи на софийското ларго (Ivanov, Goryanova 2011, pp. 456 – 459). Историята на църквата обаче има своето продължение благодарение на решението на настоятелството ѝ да я построи отново, този път в двора на училището „Св. Кирил и Методий“ в същата гъсто населена „Дразмахала“³. За тази цел са използвани средствата, получени като обезщетение за съборената сграда и прилежащите ѝ места. Тези обезщетения са определени на две заседания на Софийското градско общинско управление. На заседание от март 1889 г. са отчуждени частите от църковния имот, които остават под улица „Витошка“ и са оценени, както следва: дворът на църквата – по 10 лв. кв. м, сайвантът – по 8 лв. кв. м, двуетажните дюкяни – по 35 лв., едноетажният дюкян – по 15 лв., а складовете – по 20 лв.⁴ На следващо заседание от 23 май 1889 г. самата църковна постройка е оценена по 80 лв. кв. м, а другите постройки до нея – по 25 лв. кв. м. Определено е и възнаграждение от 600 лв. за камбанарията, която трябва да се събори от настоятелството, за да може то да прибере материала от нея⁵. Събраните по този начин средства обаче стигат едва за цокъла на новата църква. Решение е намерено благодарение на финансиста Никола Тодоринов Здравков, който, като докладчик в Общинския съвет, съдейства върху част от парцела, на който се е намирала старата църква, да се построи четириетажно здание, известно тогава като хотел „Лондон“. С приходите от него, със заеми и волни пожертвувания е построена църквата „Св. св. Кирил и Методий“, която се намира на ул. „Георг Вашингтон“ 47 до сградата, в която днес се помещава Класическата гимназия, а до закриването му през 2012 г. – училище „Св. св. Кирил и Методий“ (Tabakov 2016).

Църквата „Св. Спас“, в чийто двор са пренесени тленните останки на родителите на Иван Денкоглу, също има интересна история. Нейната първа постройка е датирана от археолози между XI и XIII в., но преди Освобождението тя претърпява три разрушавания. След обявяването на София за столица „еднокорабната, засводена църква с предабсидно пространство“, построена

вероятно през XVIII в., е преправена отново – от север и от юг ѝ се прибавят два кораба, както и три купола (Vasileva 1989, pp. 78 – 97). Тази реконструкция я превръща в една от най-големите софийски църкви преди Втората световна война. „Св. Спас“ пострадва тежко от англо-американските бомбардировки през 1944 г. и през следващите три десетилетия функционира по-скоро като параклис. През 1955 г. Научно-методическият съвет при Министерството на културата обявява храма за археологически паметник на културата с национално значение. Той е окончателно разрушен във връзка със строежа на централата на Българската външнотърговска банка (днес „Булбанк“) на площад „Св. Неделя“, който започва през 1976 г. Средновековната част от бившия храм е консервирана и част от фасадата му е видима в основите на банката от страната на бул. „Тодор Александров“ (Ivancheva, Stoilova 2010, pp. 299 – 305).

Така се оказва, че костите на родителите на И. Денкоглу не намират покой и в двора на църквата „Св. Спас“. Първоначално те са положени в оградени с железни огради гробове от източната страна, вляво от олтара, където се намират и плочите, надписани от Сава Филаретов (Dimitrov 1907, p. 17). Освен тях в двора на църквата, от двете страни на абсидата, през годините са добавени и гробовете на: поп Теодор Георгиев Пиперов (погребан през 1889 г.), свещеник Тодор Митов (погребан през 1891 г.), митрополит Авксентий Пелагонийски (погребан през 1919 г.), митрополит Теодосий Скопски (погребан през 1926 г.), митрополит Неофит Скопски (погребан през 1938 г.) и църковния настоятел Т. Тризлинцев⁶. В западния край на двора през 1891 г. тържествено е погребан генерал Сава Муткуров. На 13 юли 1970 г., очевидно във връзка с решението за цялостно преустройство на това градско пространство, костите на родителите на Денкоглу са пренесени и препогребани в парцел 48 на Централните софийски гробища⁷. През 2018 г. актрисата Снежана Петрова в рамките на инициативата „Осинови герой“ открива и „осиновява“ техните гробове. Благодарение на нея, гробовете на Нено и Мария, както и надписите на каменните плочи върху тях са почистени и съхранени (Stoyanova 2018).

Училище „Иван Н. Денкоглу“

Даренията, които И. Денкоглу прави, в голямата си част съвпадат с политиката на руските славянофили, насочена към културна и материална помощ за славянската интелигенция чрез подкрепа за откриване на училища, изпращане на книги, отпускане на стипендии за обучение в Русия и развитие на славистичните изследвания (Kirilova 2014, pp. 201 – 214). С дарение от 1844 г. и със завещанието си от 1860 г. търговецът създава стипендия за обучение на български младежи в Московския университет. Той завещава пари и за стипендия за обучение на българи в Ришельовската гимназия в Одеса, където младежите се подготвят за следването си в университета (Konstantinova 2024, pp. 274 – 298). От 1849 г. датира и първата му подкрепа за софийското учи-

лице. Съгласно запис в приходно-разходната книга на училището, през март с.г. е решено то „да се поправи и изгради“, защото е пред разпадане. Най-голяма сума за тази цел – 30 000 гроша, дарява Иван Денкоглу, 20 000 гроша дарява софийският митрополит Паисий, по 1000 гроша – Анастас Теодорович и хаджи Николай Йованович, а други по-малки суми са дарени от отделни личности и еснафски сдружения (Vazvazova-Karateodorova, Dragolova 1988, pp. 82 – 83). При посещението си в София през 1857 г. И. Денкоглу оставя Сава Филаретов за главен учител в същото училище, като се задължава да му изплаща заплата за период от четири години. От своя страна, софийските първенци му осигурят къща с прислуга и му изплащат по 200 сребърни рубли (ср. р.) годишно, половината от които С. Филаретов трябва да дава за книги за бедните ученици и библиотеката (Vazvazova-Karateodorova, Dragolova 1988, pp. 85). Благодарение на даренията на И. Денкоглу, активната дейност на С. Филаретов и подкрепата на софийските граждани през следващите години училището са развива възходящо и е поставена основата на училищна библиотека.

Десет години след първото дарение на И. Денкоглу за софийското училище, то отново се нуждае от ремонт след голямото земетресение от 1858 г. През 1859 г. е решено такъв да бъде направен и поради значително по-големия брой ученици сградата да се дострои с втори етаж (Vazvazova-Karateodorova, Dragolova 1988, p. 63, pp. 91 – 92). Една година по-късно, със завещанието си И. Денкоглу оставя 10 000 ср. р. „за устройство и подобрене на това училище“ (Dimitrov 1914, pp. 155 – 158). До Освобождението на София в тази сграда, която се намира в двора на църквата „Св. Крал“ (днес „Св. Неделя“), се помещават взаимното (основното) и класното училище, както и ученическото читалище „Цвят“, създадено през 1870 г. Основното училище с около 300 ученици заема петте стаи на долния етаж, класовете, които през учебната 1871/1872 са три с общо 57 ученици, заемат три от стаите на горния етаж, а останалите две помещения служат за читалня и библиотека, където се съхраняват и одеждите на свещениците от църквата „Св. Крал“ (Vasilev 1940, pp. 95 – 101). След Освобождението, през януари 1879 г. в същата сграда се открива Първа софийска класическа гимназия, която в този момент има два класа (Dorosiev 1928, p. 97). Само една година по-късно, на 11 януари 1880 г. сградата изгаря поради небрежност. Благодарение на бързата намеса на съседите и войници библиотеката на училището е спасена и по-късно поставя основите на Народна библиотека в София (Temelski 2025).

Пожарът обаче оставя без сграда училището. Проблемът е временно решен благодарение на вложения от Иван Денкоглу в руската Държавна депозитна банка 10 000 ср. р., които след 1878 г. са преведени в банка „Креди Лионе“ в Петербург на името на Софийската община. С получаваните лихви върху сумата от 26 500 лв. е основан фонд „Иван Н. Денкоглу“ и е откупена

сградата на Мурадбеговия конак на ъгъла на ул. „Витошка“ и ул. „Алабинска“ (на мястото на днешната Съдебна палата), където се настанява Начално училище „Иван Денкоглу“ (Todorakova 2011a, p. 354). Към училището функционира и библиотека, която е описана през 1890 г. и е установено, че притежава 3450 тома. От тях 1422 са дарени от И. Денкоглу, 1173 – от С. Филаретов, 800 – от ученическа дружина „Напредък“, и 55 – от Министерството на народната просвета (Lekarski 1942, p. 12).

Сградата на Мурадбеговия конак обаче е паянтова и заплашва да се срути, поради което през 1899 г. е решено училището да се премести в сградата на „Пансиона“ на ъгъла на ул. „Алабин“ и ул. „Калоян“ (на мястото на бившето кино „Димитър Благоев“), а библиотеката му да са предаде на училище „Патриарх Евтимий“ (Lekarski 1951, pp. 37 – 44)⁸. През следващите години, във връзка с идеята да се построи Съдебна палата на мястото на Мурадбеговия конак (известно и като „парцела на Иван Денкоглу“), се водят преговори между общината и държавата. През 1910 г. Софийската община предлага на държавата да замени парцела на ул. „Витошка“ и ул. „Алабинска“ (където в периода 1880 – 1899 се намира училището) срещу парцел на ул. „Калоян“ и ул. „Алабинска“ (където в този момент се помещава училището), но до споразумение не се стига⁹. През март 1912 г. изглежда, че консенсус е постигнат и е договорено мястото на училището да бъде заменено с място на „Черната джамия“¹⁰, но започналата Балканска война осуетява тези планове.

По време на Първата световна война в сградата на 32-ро основно училище „Иван Денкоглу“ са преместени деца от други три софийски училища и в междувоенния период учениците му варират между 250 – 370 деца годишно. Училището се мести в различни сгради, а директорите му постоянно се оплакват от неподходящите, стари и студени частни къщи, в които се провеждат занятията, като изтъкват, че с изключение на Духовната академия в квартала няма здание, което да е подходящо за училище¹¹. Поради това през 1922 г. Софийското благотворително дружество „Иван Денкоглу“ се обръща към настоятелството на храма „Св. Крал“ с молба училището да се настани в половината църковно здание на ул. „Позитано“ № 8. Молбата обаче е отхвърлен с аргумента, че сградата е непригодна за училище (Temelski 2025).

Независимо от проблемите със сградата, всяка година през месец май училището отбелязва патронния си празник с панихида и поклонение през гробовете на родителите на И. Денкоглу в църквата „Св. Спас“. Честването през 1939 г. се отличава с особена тържественост. На него освен всички ученици от началното училище присъстват кметът инж. Иван Иванов, митрополит Филарет, председателят и членове на дружеството „Ив. Денкоглу“¹². Скоро след това събитие е решено построяването на нова сграда на училището на мястото, където то в този момент се помещава – между ул. „Ангел Кънчев“, „Уилям Гладстон“, „Христо Белчев“ и „Петър Парчевич“. Предвидено е новата сграда

да има 10 класни стаи, детска градина и гимнастически салон. За строежа, който трябва да се осъществи в периода 15 ноември 1939 – 31 март 1940 г., са отпуснати 4 970 000 лв.¹³ Строителните работи обаче се забавят и двете стари сгради, в които се помещават училището и библиотеката му, са разрушени едва през март 1940 г. Учениците временно продължават обучението си в училище „Неофит Рилски“, а библиотеката е преместена в училище „Св. св. Кирил и Методий“. Сградата на последното тежко пострадва от бомбардировките на София, но за щастие, част от най-ценните книги оцеляват в хранилищата на Народната библиотека и в с. Владая (Lekarski 1951).

На 28 декември 1941 г. новата сграда на училище „Иван Н. Денкоглу“ е тържествено осветена. Това позволява удвояване броя на учениците, защото към четирите отделения на основното училище, в които се обучават 255 ученици, се добавят още три прогимназиални класа с 264 ученици¹⁴. През 1952 г. е променен номерът му и то става 127-о основно училище „Иван Н. Денкоглу“¹⁵, което съществува и до днес на същия адрес, а в двора му е поставен бюст на патрона му.

Софийски сгради, свързани с името на И. Денкоглу

Сред учрежденията, свързани с паметта за И. Денкоглу, трябва да се отбележи Софийското благотворително дружество „Ив. Н. Денкоглу“. Идеята за създаване му принадлежи на Тодор Панчев, стипендиант на И. Денкоглу. През лятото на 1897 г. той предлага да се направи дружество в памет на софийския дарител, което да организира „старософиянци“, да работи за тяхното сближение, да подпомага и издържа бедни ученици от София и областта. Първото събрание във връзка с учредяването му е проведено в църквата „Св. Спас“. До края на 1897 г. уставът на Дружеството е подписан от 220 души, а на 18 февруари 1898 г. е утвърден от Министерството на просветата. Дружеството развива активна обществена и благотворителна дейност – организира литературно-музикални вечеринки, срещи, литературни утра и кинопрожекции; в периода 1908 – 1918 поддържа женско професионално училище за шев на дрехи; през 1922–1923 открива шестмесечни търговски курсове; одобрява кандидатите за стипендията на И. Денкоглу в Московския университет; поддържа връзка с училище „Ив. Денкоглу“ и т.н. Към Дружеството функционира читалище с библиотека, а в началото на 30-те години на XX в. за кратко съществува и читалищен кинематограф „Арда“ (Todorakova 2011b, pp. 483 – 489).

Първоначално Дружеството се помещава в различни сгради под наем, макар още от 1907 г. да се опитва да изгради собствено здание. Тези намерения са осуетени от военното десетилетие, след което дружествените канцеларии временно заемат мансардния етаж на сграда на ул. „Дондуков“, собственост на бакалското сдружение „Св. Тодор Тирон“. През 1921 г. търговецът и манифактурист Николачко Георгиев (1851 – 1934), който е член на настоятелството,

подпредседател, а по-късно и почетен председател на Дружеството, му дарява свой имот на ул. „Марица“. Към този имот на стойност около милион лева след дарение на Столична община е присъединен и съседният парцел, което позволява издигането на дружествен дом. За построяването му Дружеството получава дарения, но се налага да вземе и много заеми, включително още половин милион лева от Н. Георгиев. През 1925 г. новата дружествена сграда е построена, но за да се погасят дълговете по строежа ѝ, Дружеството е принудено да отдава под наем помещенията на партерния етаж (Filipov 1931, pp. 4 – 10; Anonymous 1940, pp. 117 – 138). При бомбардировките на София по време на Втората световна война сградата изгаря, като остават незасегнати само магазините. През 1948 г. уставът на Дружеството е коренно променен и то е преименувано на Софийско образователно дружество „Никола Йонков Вапцаров“ (Todorakova 2011b, p. 489).

Читалище „Иван Денкоглу“ обаче продължава дейността си и след 1944 г. В периода на социализма то функционира като районно (при Благоевски районен народен съвет). През януари 1946 г. на организиран от него тържествен концерт наскоро завърналият се в България комунистически лидер Георги Димитров заявява желанието си и става почетен член на читалището. През следващите години читалищната библиотека се увеличава, откриват се езикови и музикални курсове, организират се беседи, а през 1967 г. тържествено е отбелязана 100-годишнината от неговото основаване (Trizlintsev 1967). През този период читалището се помещава в различни общински сгради на ул. „Иван Денкоглу“ в София. През 90-те години на XX в. във връзка с проведената реституция то отново сменя сградата си и днес съществува на ул. „Цар Асен“ 80, а библиотеката му се помещава в сграда на ъгъла на ул. „Иван Денкоглу“ и „Лавеле“ 23, върху която е поставена паметна плоча на софийския дарител¹⁶.

През първата половина на XX в. в центъра на София съществува и Централна училищна книжарница „Денкоглу“. През 1908 г. тя се намира на ул. „Алабинска“ (на мястото, където след това е построено кино „Москва“), срещу сградата, в която през този период функционира едноименното училище. По-късно книжарницата е преместена на бул. „Царица Йоанна“ 7 (днес бул. „Витоша“) срещу Съдебната палата¹⁷. Неин собственик е Иван Николов Петрунов (1878 – 1948), характеризиран от съвременниците си като „стар русофил“ и почтен човек, който гледа на книжарството като на обществено задължение, поради което продава ученически пособия на най-ниските възможни цени. По време на Втората световна война той е мобилизиран във военновъздушната отбрана на София, а след 1944 г. книжарницата му е национализирана и той завършва живота си, занимавайки се с картография¹⁸.

Историята на сградите, свързани с името на Иван Денкоглу, следва бурната история на София от втората половина XIX и първата половина на XX в. Мо-

дернизацията на българската столица води до разрушаването на всички здания, за построяването и поддръжката на които И. Денкоглу дарява средства. Направените от него дарения обаче му осигуряват трайно място в колективната памет на софиянци. Независимо от многобройните превратности, през които преминават сградите, свързани с неговото име, то остава част от историята на града, а паметта за дарителя се пази и чрез индивидуални и съвместни инициативи на Регионалния исторически музей – София, читалище „Иван Денкоглу“ и едноименното училище. Убедена съм, че името на Иван Денкоглу помогна и за написването на настоящия текст, защото направи съпричастни с него проф. Жоржета Назърска, доц. Христо Темелски, Люба Дафова и Катерина Христова, които споделиха с мен своите знания и наблюдения, за което съм им искрено благодарна.

Благодарности и финансиране

Статията е написана в рамките на проект „Расте, но не старее: семантични и 3D технологии за историята на улиците и сградите в София“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ с договор номер КП-06-Н90/2 от 10.12.2024 г.

БЕЛЕЖКИ

1. Свобода № 268, 20.05.1889.
2. Народни права, № 132, 27.05.1889.
3. Свобода № 268, 20.05.1889.
4. In: ф. 1К, оп. 1, а.е. 66, л. 165. At: Държавен архив – София (ДА – София) [State archive – Sofia].
5. In: ф. 1К, оп. 1, а.е. 66, л. 251. At: ДА – София.
6. In: НА–502. At: Регионален исторически музей – София (РИМ – София) [Regional History Museum – Sofia].
7. Според Парцелна книга № 48 на Регистъра на гробните места те се намират на ред три, в гробно място 2а. Вероятно в резултат на преустройството на парцела гробът им фактически се намира на седми ред, четвърта колона.
8. От справка в регистъра на РИМ – София, се установи, че през 1995 г. в неговия фонд постъпват 11 от оригиналните книги, дарени от Иван Денкоглу, които днес се съхраняват в колекция „Старопечатни книги“.
9. In: ф. 1К, оп. 1, а.е. 95, л. 11 – 13, л. 107 – 109. At: ДА – София.
10. In: ф. 1К, оп. 1, а.е. 101, л. 165 – 166. At: ДА – София.
11. In: ф. 5К, оп. 1, а.е. 135. At: ДА – София.
12. In: ф. 883К, оп. 1, а.е. 6, л. 1 – 12. At: ДА – София.
13. In: ф. 1К, оп. 3, а.е. 371, л. 2 – 5. At: ДА – София.

14. In: ф. 883К, оп. 1, а.е. 6, л. 13 – 16. At: ДА – София.
15. In: ф. 722. At: ДА – София.
16. Благодаря на Катерина Христова, библиотекар на читалище „Иван Николаев Денкоглу“, за тези сведения.
17. In: ф. 1342К, оп. 1, а.е. 9, а.е. 12. At: ДА – София.
18. In: ф. 1342К, оп. 1, а.е. 9, а.е. 12. At: ДА – София.

ЛИТЕРАТУРА

- АНОНИМЕН, 1940. Дейността на Софийското благотворително образователно дружество „Ив. Н. Денкоглу“ през 1898 – 1938. В: *Юбилеен сборник на дружество „Иван Н. Денкоглу“ 1898 – 1938. Издаден по случай 40 години от основаването му и 100 години от началото на родолюбивата дейност на И.Н. Денкоглу*, с. 117 – 138. София: Печатница „Борис Ан. Кожухаров“.
- ВАСИЛИЕВ, А., 1939. *Черковното строителство в София до Освобождението*. София: б.е.
- ВАСИЛЕВ, П., 1940. Принос към читалищното дело на София преди Освобождението. В: *Юбилеен сборник на дружество „Иван Н. Денкоглу“ 1898 – 1938. Издаден по случай 40 години от основаването му и 100 години от началото на родолюбивата дейност на И.Н. Денкоглу*, с. 95 – 101. София: Печатница „Борис Ан. Кожухаров“.
- ВАСИЛЕВА, Д., 1989. Църквата „Св. Спас“ в София. В: ВЕЛКОВ, В. (отг. ред.) *Сердика: Археологически материали и проучвания*. Т. 2., с. 78 – 97. София: БАН.
- ВЪЗВЪЗОВА-КАРАТЕОДОРОВА, К., ДРАГОЛОВА, Л., 1988. *София през Възраждането*. София: Народна просвета.
- ДИМИТРОВ, Т., 1914. Иван Николаевич Денкоглу. *Списание на Българската академия на науките. Клон историко-филологичен и философско-обществен*, № 8, с. 155 – 158.
- ДИМИТРОВ, Т., 1907. Иван Николаевич Денкоглу. Биографични сведения. В: *Софийското българско благотворително образователно дружество „Ив. Н. Денкоглу“. Юбилеен сборник (1897 – 1907) по случай десетгодишнината от основаването*. София: Придворна печатница, с. 11 – 29.
- ДОРОСИЕВ, Л., 1928. Учебното дело в София. В: *Юбилейна книга на София (1878 – 1928)*, с. 86 – 124. София: Печатница „Книпеграф“.
- ИВАНОВ, М., ГОРЯНОВА, С. 2011. „Метростанция 8 – II“, София, бул. „Мария Луиза“ (отчет за проучване на археологическите останки от Средновековието, периода на османското владичество и

- Възраждането). *Археологически открития и разкопки през 2010*. София: Авангард, с. 456 – 459. ISSN 1313-0889.
- ИВАНЧЕВА, Г., СТОИЛОВА, Л., 2010. Възстановка на следосвобожденската църква „Св. Спас“ в София. В: СТОИЛОВА, Л. (съст.) *Културно-историческо наследство на София. Проблеми и перспективи. Сердика – Средец – София*. Т. 5, с. 299 – 305. София: ИТУС 98. ISBN 978-954-91061-5-2.
- КИРИЛОВА, А., 2014. Руската благотворителност за православните храмове в София след Кримската война (1853 – 1856). *Известия на Института за исторически изследвания*. Т. XXXI. Сборник в чест на проф. д.и.н. Стефан Дойнов. София: Институт за исторически изследвания, с. 201 – 214. ISSN 2367-5187 (print)
- КИРИЛОВА, А., 2021. Из ежедневието на един град в Османската империя в епохата на Танзимата: българите в София в средата на XIX век. *Известия на Института за исторически изследвания*. Т. XXXVI. *Ежедневието на империите. Средни векове – XX век*. София: Институт за исторически изследвания, с. 151 – 190. ISSN 2367-5187 (print).
- КОЙЧЕВА, А., 2003 – 2006. *Писма от Обединеното кралство (2002 – 2005)*. Електронно издание. Варна: LiterNet. ISBN 954-304-037-0. Available from: <https://litenet.bg/publish9/akojcheva/pisma/predgovor.htm> [Viewed 2025-2-12].
- КОНСТАНТИНОВА, Ю., 2023. Иван Денкоглу и неговите московски стипендианти. *Исторически преглед*, № 3, с. 7 – 28. ISSN 0323-9748.
- KONSTANTINOVA, Y., 2024. Trade Networks and Political Influence: Russia and the Bulgarian Merchants. In: NAXIDOU, E. & KONSTANTINOVA, Y (eds.) *Christian Networks in the Ottoman Empire: A Transnational History*, pp. 274 – 298. Budapest – Vienna – New York: CEUPress. ISBN 978-963-386-775-4.
- ЛЕКАРСКИ, И., 1942. 100 години. *Сердика*, № 9 – 10, с. 9 – 15.
- ЛЕКАРСКИ, И., 1951. *Начало и развой на библиотеката при Софийските народни основни училища и на библиотеката „Иван Н. Денкоглу – С. Филаретов“ 1825 – 1945*. Машинопис. Съхранява се в РИМ – София, МИС-НА-10, с. 37–44.
- НОРА, П., 1997. Колективната памет. В: ДЕАНОВА, Л. (съст.) *Духът на „Анали“ (антология)*. София: Критика и хуманизъм. ISBN - 954-587-030-3.
- СТОЯНОВА, В., 2018. Осиновяване на мъртвите ни герои. Available from: <https://www.ploshtadslaveikov.com/osinovyavane-na-martvite-ni-geroi/> [Viewed 2025-2-12].

- ТАБАКОВ, С., 2016. История на храм „Св. св. Кирил и Методий“ София, ул. „Г. Вашингтон“ № 47. Available from: <https://symvol.org/simvolnavqrata/index.php/za-hramyt/istoriqnahrama> [Viewed 2025-2-12].
- ТЕМЕЛСКИ, Х., 2025. *Софийският катедрален храм „Света Неделя“ през вековете* (под печат).
- ТОДОРАКОВА, М., 2011а. Иван Н. Денкоглу – фондове. В: НИКОЛОВА, В. & СТОЯНОВА. Р. (съст.) *Енциклопедия „Дарителството“*. Т. 1, с. 352 – 354. София: Български дарителски форум. ISBN 978-954-9870-50-3.
- ТОДОРАКОВА, М., 2011б. Софийско българско благотворително дружество „Иван Николаевич Денкоглу“. В: НИКОЛОВА, В. & СТОЯНОВА. Р. (съст.) *Енциклопедия „Дарителството“*. Т. 3, с. 483 – 489. София: Български дарителски форум. ISBN 978-954-9870-52-7.
- ТРИЗЛИНЦЕВ, И., 1967. Столетно огнище на просвета и култура. *1867 – 1967 Юбилеен лист по случай 100-годишнината от основаването на народното читалище „Ив. Н. Денкоглу“ – София, 15.12.1967 г.*
- ФИЛИПОВ, Х. 1931. Зараждане и развитие на дружеството „Иван Николаевич Денкоглу“. *Библиотека Иван Николаевич Денкоглу*, год. I, № 1, с. 4 – 10.

Acknowledgements and funding

The article was written within the framework of the project „Growing, but not ageing: semantic and 3D technologies for the history of streets and buildings in Sofia“, funded by the Scientific Research Fund with contract number KP-06-N90/2 of 10.12.2024.

REFERENCES

- ANONYMOUS, 1940. Denostta na Sofiyskoto blagotvoritelno obrazovatelno druzhestvo „Iv. N. Denkoglu“ prez 1898–1938. V: *Yubileen sbornik na druzhestvo „Ivan N. Denkoglu“ 1898 – 1938*. Izdaden po sluzhay 40 godini ot osnovavaneto mu i 100 godini ot nachaloto na rodolyubivata deynost na I.N. Denkoglu, pp. 117 – 138. Sofia: Pечатnica „Boris An. Kozuharov“. [in Bulgarian].
- VASILIEV, A., 1939. *Cherkovnoto stroitelstvo v Sofia do osvobozhdenieto*. Sofia: b.e. [in Bulgarian].
- VASILEV, P., 1940. Prinos kam chitalishtnoto delo na Sofia predi Osvobozhdenieto. V: *Yubileen sbornik na druzhestvo „Ivan N. Denkoglu“ 1898 – 1938*. Izdaden po sluchay 40 godini ot osnovavaneto mu i 100 godini ot nachaloto na rodolyubivata deynost na I.N. Denkoglu, 95 – 101. Sofia: Pечатnica „Boris An. Kozuharov“. [in Bulgarian].

- VASILEVA, D., 1989. Tsarkvata „Sv. Spas“ v Sofia. V: VELKOV, V. (otg. red.) *Serdika: Arheologicheski materiali i prouchvaniya*. T. 2. 78 – 97. Sofia: BAN. [in Bulgarian].
- VAZVĀZOVA-KARATEODOROVA, K.; DRAGOLOVA, L., 1988. *Sofia prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Narodna prosveta. [in Bulgarian].
- DIMITROV, T., 1914. Ivan Nikolaevich Denkoglu. *Spisanie na Balgarskata akademiya na naukite. Klon istoriko-filologičen i filosofsko-obshtestven*, № 8, 155 – 158. [in Bulgarian].
- DIMITROV, T., 1907. Ivan Nikolaevich Denkoglu. Biografishni svedeniya. V: *Sofiyското balgarsko blagotvoritelno obrazovatelno druzhestvo „Iv. N. Denkoglu“*. Jubileen sbornik (1897 – 1907) po sluchay desetgodishninata ot osnovavaneto. Sofia: Pridvorna pechatnica, 11 – 29. [in Bulgarian].
- DOROSIEV, L., 1928. Uchebnoto delo v Sofia. V: *Yubileyna kniga na Sofia (1878 – 1928)*, 86 – 124. Sofia: Pečatnica „Knipegrafa“. [in Bulgarian].
- IVANOV, M., GORYANOVA, S. 2011. „Metrostantciya 8 – II“, gr. Sofia, bul. Maria Luiza (otchet za prouchvane na arheologicheskite ostanki ot Srednovekovieto, perioda na osmanskoto vladichestvo i Vazrazhdaneto). *Arheologicheski otkritiya i razkopki prez 2010*. Sofia: Avangard, pp. 456 – 459. [in Bulgarian]. ISSN 1313-0889.
- IVANCHEVA, G.; STOILOVA, L., 2010. Vazstanovka na sledosvobozhdenskata carkva „Sv. Spas“ v Sofia. In: STOILOVA, L. (sast.) *Kulturno-istoricheskoto nasledstvo na Sofia. Problemi i perspektivi. Serdika – Sredec – Sofia*. T. 5, pp. 299 – 305. Sofia: ITUS 98. [in Bulgarian]. ISBN 978-954-91061-5-2.
- KIRILOVA, A., 2014. Ruskata blagotvoritelnost za pravoslavnite hramove v Sofia sled Krimskata vojna (1853 – 1856). *Izvestia na Instituta za istoricheski izsledvania*. T. XXXI. *Sbornik v chest na prof. d.i.n. Stefan Doynov*. Sofia: Institut za istoricheski izsledvania, pp. 201 – 214. ISSN 2367-5187 (print)
- KIRILOVA, A., 2021. Iz ezhednevieto na edin grad v Osmanskata imperia v epohata na Tanzimata: balgarite v Sofia v sredata na XIX vek. *Izvestia na Instituta za istoricheski izsledvania*. T. XXXVI. *Ezhednevieto na imperiite. Sredni vekove – XX vek*. Sofia: Institut za istoricheski izsledvania, pp. 151 – 190. ISSN 2367-5187 (print).
- KOYCHEVA, A., 2003 – 2006. *Pisma ot Obedinenoto kralstvo (2002 – 2005)*. Elektronno izdanie. Varna: LiterNet. [in Bulgarian]. ISBN 954-304-037-0. Available from: <https://litenet.bg/publish9/akojcheva/pisma/predgovor.htm> [Viewed 2025-2-12].
- KONSTANTINOVA, Y., 2023. Ivan Denkoglu i negovite moskovski stipendi-anti. *Istoricheski pregled*, № 3, pp. 7 – 28. [in Bulgarian]. ISSN 0323-9748.
- KONSTANTINOVA, Y., 2024. Trade Networks and Political Influence: Russia and the Bulgarian Merchants. In: NAXIDOU, E. & KONSTANTINOVA, Y. (eds.) *Christian Networks in the Ottoman Empire: A Transnational History*,

- pp. 274 – 298. Budapest – Vienna – New York: CEUPress. ISBN 978-963-386-775-4.
- LEKARSKI, I., 1942. 100 godini. *Serdika*, № 9 – 10, pp. 9 – 15. [in Bulgarian].
- LEKARSKI, I., 1951. *Nachalo i razvoy na bibliotekata pri Sofiyskite narodni osnovni uchilishta i na bibliotekata „Ivan N. Denkoglu – S. Filaretov“ 1825 – 1945*. Typewritten. Available at RIM – Sofia, MIS – NA – 10, pp. 37 – 44. [in Bulgarian].
- NORA, P., 1997. Kolektivnata pamet. V: DEANOVA, L. (sast.) *Duhat na „Anali“ (antologia)*. Sofia: Kritika i humanizam. ISBN – 954-587-030-3.
- STOYANOVA, V., 2018. Osinovyavane na martvite ni geroi. [in Bulgarian]. Available from: <https://www.ploshtadslaveikov.com/osinovyavane-na-martvite-ni-geroi/> [Viewed 2025-2-12].
- TABAKOV, S., 2016. Istoriya na hram „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“ Sofia, ul. „G. Vashington“ № 47. [in Bulgarian]. Available from: <https://symvol.org/simvolnavqrata/index.php/za-hramyt/istroriqnahrama> [Viewed 2025-2-12].
- TEMELSKI, H., 2025. Sofiyskiyat katedralen hram “Sveta Nedelya” prez vekovete (pod pechat).
- TODORAKOVA, M., 2011a. „Ivan N. Denkoglu“ – fondove. V: NIKOLOVA, V. & STOYANOVA. R. (sast.) *Entsiklopediya „Daritelstvoto“*. T. 1, 352 – 354. Sofia: Balgarski daritelski forum. [in Bulgarian]. ISBN 978-954-9870-50-3.
- TODORAKOVA, M., 2011b. Sofiysko balgarsko blagotvoritelno druzhestvo „Ivan Nikolaevich Denkoglu“. In: NIKOLOVA, V. & STOYANOVA. R. (sast.) *Enciklopediya „Daritelstvoto“*. T. 3, pp. 483 – 489. Sofia: Balgarski daritelski forum. [in Bulgarian]. ISBN 978-954-9870-52-7.
- TRIZLINCEV, I., 1967. Stoletno ognishte na prosveta i kultura. *1867 – 1967 Yubileen list po sluchay 100-godishninata ot osnovavaneto na narodnoto chitalishte „Iv. N. Denkoglu“ – Sofia, 15.12.1967 g.* [in Bulgarian].
- FILIPOV, H. 1931. Zarazhdane i razvitie na druzhestvoto „Ivan Nikolaevich Denkoglu“. *Biblioteka Ivan Nikolaevich Denkoglu*, I, № 1, pp. 4 – 10. [in Bulgarian].

LOST BUILDINGS OF SOFIA AND THE MEMORY OF THE BENEFACTOR IVAN DENKOGLU

✉ **Prof. Yura Konstantinova, DSc.**

ORCID iD: 0009-0006-6620-0779

Institute of Balkan Studies & Center of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: yura.konstantinova@balkanstudies.bg